

Problematyka geograficzno-osadnicza i ludnościowa w badaniach Pracowni Geograficzno-Osadniczej

1. Uwagi wstępne

Pracownia Badań Geograficzno-Osadniczych Instytutu Geografii UMK w Toruniu powstała w 1995 roku i jest kontynuatorką tradycji badań osadniczych i ludnościowych zapoczątkowanych w Toruniu przez prof. M. Kiełczewską-Zaleską i doc. E. Kwiatkowską. Pracownia prowadzi działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną. Powstała w odpowiedzi na zapotrzebowanie wynikające z pojawienia się nowych problemów badawczych, które zostały wywołane daleko idącymi przemianami społeczno-gospodarczymi w gospodarce wolnorynkowej. Są to między innymi problemy aktywizacji, rewitalizacji, restrukturyzacji miast i wsi w warunkach gospodarki rynkowej i systemu samorządowego, badania dotyczące procesów transformacji przestrzeni miejskiej po 1989 r., badania dużych miast pod kątem ich roli w procesie integracji europejskiej, mobilność ludności, zwłaszcza imigracje zagraniczne do Polski, które zostały wywołane nową sytuacją geopolityczną w Europie Środkowo-Wschodniej i wiele innych tematów.

Zakres merytoryczny Pracowni jest wynikiem głównych nurtów badawczych polskiej geografii społeczno-ekonomicznej oraz współpracy z wieloma ośrodkami akademickimi i instytucjami naukowymi w kraju i za granicą. Pracownia posiada liczne kontakty naukowe i współpracę krajową i międzynarodową, m.in. z Europejskim Instytutem Rozwoju Lokalnego i Regionalnego Uniwersytetu Warszawskiego; z Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; z Instytutem Geografii Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie; z Instytutem Geografii Rosyjskiej Akademii Nauk Oddział Syberyjski w Irkucku; z Instytutem Geografii Gruzińskiej Akademii Nauk i Instytutem Geografii Uniwersytetu w Tbilisi; z Instytutem Geografii Uniwersytetu w Berlinie, w Ostrawie, w Rydze, w Wilnie, w Tartu (Estonia) i School of Geography z Leeds.

Pracownia czynnie uczestniczy w konferencjach, seminariach i sympozjach naukowych – krajowych i zagranicznych.

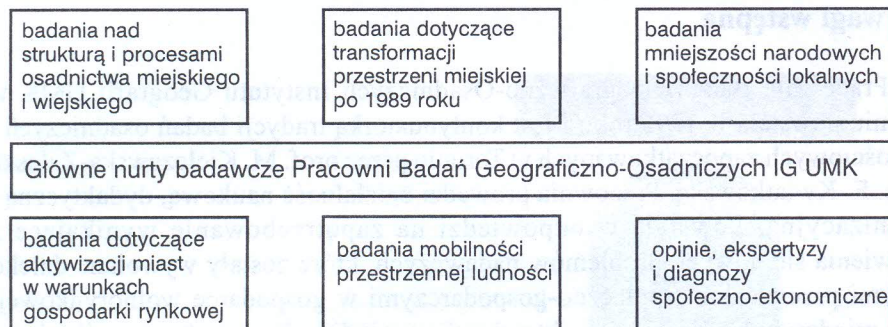
W zakresie wielu badań Pracownia współpracuje z jednostkami administracji terenowej i placówkami planowania regionalnego: między innymi z Wojewódzkim Biurem Planowania Przestrzennego w Toruniu, w Bydgoszczy i we Włocławku

oraz z Centrum Rozwoju Lokalnego i Regionalnego w Toruniu. Ponadto uczestniczy w pracach różnych Komisji przy Wojewódzkim Sejmiku Samorządowym w Toruniu.

Pracownia opracowuje ekspertyzy, opinie i diagnozy społeczno-ekonomiczne i geograficzno-osadnicze dla wielu instytucji, biur i urzędów.

2. Główne nurty badawcze Pracowni Badań Geograficzno-Osadniczych

Pracownia prowadzi badania zespołowe i indywidualne w kilku kierunkach badawczych. Główne z nich przedstawia poniższy schemat.

Badania nad strukturą oraz procesami osadnictwa miejskiego i wiejskiego, wielkością i zasięgiem oddziaływania miast i wsi oraz regionalnymi i lokalnymi systemami osadniczymi. Problematyka ta obejmuje liczne opracowania dotyczące samoregulacji i samoorganizacji miejskich systemów osadniczych i nowych miast na świecie (Szymańska, 1991a, 1991b, 1992a, 1992b, 1993a, 1993b, 1994a, 1995, 1996, 1996a, 1996b). Ponadto w nurcie tych badań mieszczą się opracowania dotyczące ewolucji i struktury regionalnej sieci osadniczej (Szymańska, 1992c, 1992d, 1993c, 1994b; Szymańska, Stachowski, Rudnicki, 1995).

W związku z nową sytuacją społeczno-ekonomiczną i zmianami ustrojowymi pojawiła się w badaniach Pracowni „nowa” problematyka studiów dotycząca aktywizacji, rewitalizacji miast w warunkach gospodarki rynkowej i systemu samorządowego. Podjęto kompleksowe badania dotyczące zmiany organizacji działalności społecznej i gospodarczej na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym. Przejście do gospodarki rynkowej i systemu samorządowego, w wyniku wprowadzenia do lokalnego systemu społeczno-gospodarczego nowych kryteriów (innych niż dotychczas, takich jak samorządność, samodzielność planistyczna gminy i ochrona praw właściciela, prawo własności, renta gruntowa, efektywność w sferze gospodarczej, równość w sferze administracyjno-politycznej, samorealizacja w sferze kulturowej) regulujących jego funkcjonowanie przyczynia się do istotnych kompleksowych zmian w stosunkach społecznych i gospodarczych na szczeblu lokalnym.

Prowadzone badania rozpatrywane są zarówno w aspekcie teoretyczno-metodologicznym, jak i aplikacyjnym. Sytuacja, jaka zaistniała w Polsce po 1989 roku przyczyniła się do zmiany roli, funkcji i modelu funkcjonowania i rozwoju miast i wsi. Stąd też by wyznaczyć (określić) nowe czynniki rozwoju jednostek osadniczych w nowych warunkach gospodarki rynkowej i systemu samorządowego, w Pracowni podjęto badania zespołowe dotyczące tych zagadnień. Badania te wymagają również nowego podejścia i wypracowania nowych ujęć i metod badawczych dotyczących mechanizmów rozwoju miast i wsi.

Podstawowym zagadnieniem leżącym u podstaw wypracowania strategii rozwojowej danego miasta jest konieczność zidentyfikowania podstawowych czynników społeczno-gospodarczych warunkujących jego powstanie, istnienie i rozwój w okresie przejścia do gospodarki rynkowej i systemu samorządowego. Przy czym scenariusz rozwoju tych miast opiera się na czynnikach zewnętrznych (egzogenicznych) i wewnętrznych (endogenicznych). Pierwszy czynnik stanowi podstawę egzystencji i rozwoju miasta, jego bazę ekonomiczną oraz wyznacza miejsce danego miasta w społeczno-gospodarczym i terytorialnym podziale pracy. Sektor egzogeniczny wyposażony jest w mnożnikowy mechanizm rozwojowy. Ma on charakter oddziaływania kaskadowego. Wytwarza impulsy rozwojowe w całej gospodarce miejskiej, w tym także w sektorze endogenicznym. Natomiast drugi czynnik – endogeniczny, a więc lokalne zasoby rozwojowe opiera się na koncepcji rozwoju „oddolnego”, która zakłada wykorzystanie lokalnych zasobów w celu zaspokojenia potrzeb miejscowych, zasoby te jednak należy dokładnie zinwentaryzować w skali całego miasta. Szansą rozwoju miast, zwłaszcza małych jest renesans lokalizmu rozumianego jako pewnego rodzaju światopogląd i postawa rozwoju. Problematyka ta obejmuje prace zespołowe D. Szymańskiej, A. Matczaka i J. Stachowskiego.

Podjęte badania mają również charakter aplikacyjny dla urzędów i instytucji zajmujących się zarządzaniem i planowaniem oraz zagospodarowaniem przestrzennym (Szymańska, Stachowski, 1995a; Szymańska, Matczak, Stachowski, 1995).

Część badań Pracowni dotyczy procesów transformacji przestrzeni miejskiej po 1989 roku. Procesy transformacji spowodowały głębokie i radykalne zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej i dynamice gospodarki miejskiej. Celem tych badań jest odpowiedź na dwie zasadnicze kwestie: 1) jakie mechanizmy, czynniki obecnie przyczyniają się do zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miast oraz 2) jaka jest dynamika, kierunki i głębokość tych przeobrażeń. Przeobrażenia przestrzeni miejskiej zostały spowodowane głównie działaniem prawa renty gruntowej (Szymańska, Stachowski, 1995b).

Inną problematykę badawczą Pracowni stanowią studia nad mobilnością przestrzenną ludności. Koniec lat 80. i początek 90. to okres pojawienia się nowych trendów w obrębie ruchów wędrowkowych ludności w Polsce. Z jednej strony obserwuje się pogłębianie tendencji spadkowej, zapoczątkowanej w końcu lat 70. w zakresie mobilności przestrzennej ludności, zarówno mobilności regionalnej

jak i wewnątrz wojewódzkiej oraz znaczne zmniejszenie wielkości emigracji stałej za granicę, z drugiej natomiast pojawia się na znacznie wyższą niż dotąd skalę napływ cudzoziemców.

Badania ruchów wędrowniczych ludności prowadzone są w dwóch kierunkach. Pierwszy dotyczy ruchliwości wewnętrznej, drugi migracji zagranicznych. Analiza migracji wewnętrznych wykazała, że w Polsce w ostatnich latach maleje mobilność ludności i ma ona raczej charakter wewnątrzregionalny (Grzelak, Szymańska, 1996a; Szymańska, Matczak, 1996).

W ostatnich latach w Polsce, w związku z rozwojem nowej sytuacji geopolitycznej pojawiło się zjawisko wzrostu imigracji. Złożyły się na nią przemiany ustrojowe w krajach postkomunistycznych, liberalizacja polityki migracyjnej w Polsce oraz rozpad ZSRR i wyłonienie się na jego zrębach nowych struktur terytorialno-państwowych, w wyniku czego uruchomione zostały na ogromną skalę ruchy wędrownicze ludności. W połączeniu z liberalizacją polityki emigracyjnej wielu krajów ościennych spowodowało to zwiększenie form migracji za granicę (Szymańska, 1994, 1994c, 1994d, 1995a; Szymańska, Grzelak, 1995; Grzelak, Szymańska, 1995, 1996b).

Celem badań jest określenie rozmiarów, motywów i kierunków migracji (w tym migracji stałych) do Polski w kontekście nowych przemian ustrojowych. Głównym zadaniem jest rozpoznanie wśród obywateli innych krajów kategorii osób przejawiających skłonność do migracji oraz określenie prawdopodobnej roli, jaką w ich planach migracyjnych zajmuje Polska i poszczególne jej województwa oraz określenie, na ile plany te są skonkretyzowane (jaka jest wielkość migracji stałych).

Badanie prowadzone jest równolegle na dwóch różnych, aczkolwiek wzajemnie uzupełniających się poziomach: poziomie makro i poziomie indywidualnym. Podstawowym zadaniem pierwszego kierunku jest dostarczenie względnie całościowego obrazu różnych form ruchów migracyjnych z obszaru byłego ZSRR i innych krajów świata do Polski oraz określenie mechanizmów kształtujących ten proces. Podstawowym zadaniem badań na poziomie mikro (indywidualnym) jest rozpoznanie na podstawie analizy osób przebywających na kartach stałego pobytu oraz bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych, zamiarów i postaw obywateli byłego ZSRR i innych krajów świata wobec migracji (emigracji) oraz określenie miejsca, jakie w ich planach migracyjnych zajmuje Polska. Jaka kategoria osób, wśród czasowo przebywających w Polsce, przejawia w najwyższym stopniu skłonność do podjęcia decyzji tego rodzaju, w jakim stopniu zamiary te są skonkretyzowane, ile osób przebywa w Polsce na stałe?; jakie są czynniki determinujące tego rodzaju postawy?; jakie miejsce w planach migracyjnych zajmuje Polska? Czy jest ona postrzegana i rozważana (przez jakie grupy?) jako: a) kraj imigracji docelowej, b) etap pośredni w dalszej migracji na Zachód, c) obszar wyłączonej migracji czasowej.

Przemiany w krajach postkomunistycznych, rozpad ZSRR i wyłonienie się na jego zrębach nowych struktur terytorialno-państwowych przyczyniły się (obok wielu

zjawisk) m.in. do likwidacji starych struktur administracyjno-wojskowych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, tj. w krajach Układu Warszawskiego. Przejawiło się to między innymi w „wyjściu” wojsk radzieckich z ww. państw i opuszczeniu zajmowanych przez nie jednostek osadniczych, niedawno zupełnie nieznanych – utajnionych. W Polsce jednostek tego typu było ponad dwadzieścia. Większość z nich została przejęta przez władze cywilne. W związku z tym zaczął się proces przywracania ich do sieci osadniczej i formowania nowych struktur przestrzenno-funkcjonalnych i powiązań z innymi jednostkami osadniczymi.

Jak wykazały badania, fakt powstawania z byłych miast wojskowych „nowego miasta” cywilnego może przejawiać się w różnych formach i na różnych płaszczyznach, ujawnia się to m.in. w przeobrażeniach układu przestrzennego miast (następuje zdecydowana przebudowa funkcjonalno-przestrzenna), w przemianach społeczno-demograficznych, w powstawaniu nowej społeczności miejskiej. Rozwój tych miast, zmiana ich charakteru i funkcji, rosnący napływ nowych mieszkańców z całej Polski prowadzi do kształtowania się nowej zbiorowości, społeczności miejskiej. Tworzenie się jej z różniących się pod wieloma względami (pochodzeniem, tradycjami, doświadczeniami, nawykami itp.) grup heterogenicznych następuje w zmienionych warunkach dla każdej z tych zbiorowości (Szymańska, 1995b, 1995c, 1996a, 1996b; Małachowski, Szymańska, 1995).

Ważnym nurtem badań Pracowni są prace z geografii społeczno-ekonomicznej o charakterze aplikacyjnym dla wielu instytucji związanych z planowaniem i zagospodarowaniem przestrzennym oraz dla urzędów i biur zajmujących się zarządzaniem i administrowaniem. W Pracowni opracowano kilka opinii i ekspertyz dla Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Toruniu (Szymańska, Kaczmarek, Kaczmarek., 1995; Szymańska, Grzelak, 1996) i licznych Urzędów Miast i Gmin (Szymańska, Stachowski, 1995a; Szymańska, Matczak, Stachowski, 1995).

Na obecnym etapie, w związku z reaktywowaniem planowania regionalnego i nową ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym istnieje duże zapotrzebowanie praktyki planistycznej – regionalnej i lokalnej na tego typu opracowania.

3. Uwagi dotyczące rozwoju badań geograficzno-osadniczych

Począwszy od lat 90. tematyka badań ulega stałemu i na ogół konkretnemu rozszerzaniu. Zmiany geopolityczne i społeczno-gospodarcze w Polsce i w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej przyczyniły się do pojawienia licznych nowych zagadnień i problemów badawczych. W Polsce zmieniły się uwarunkowania społeczno-gospodarcze i polityczne, ponadto osiągnięto znaczny postęp w pozyskiwaniu i przetwarzaniu informacji oraz uzyskano powszechny dostęp do osiągnięć i zdobyczy geografii światowej. W związku z tym geografowie społeczno-ekonomiczni mogą w większym zakresie uczestniczyć w rozpoznaniu i identyfikacji nowo powstałych problemów i zjawisk społeczno-ekonomicznych w przestrzeni

geograficznej i społecznej. Powinni również uwzględniać w swoich przyszłych kierunkach badań przeobrażenia, niekiedy powstałe od nowa procesy i struktury osadnicze, wpływające w sposób istotny na zmianę całej ekonomicznej i społecznej rzeczywistości. Przy czym te nowe problemy i procesy wymagają wypracowania przez geografów społeczno-ekonomicznych nowych ujęć teoretyczno-metodologicznych i właściwego, zrozumiałego języka do przekazywania swojej wiedzy planistom i innym instytucjom zajmującym się administrowaniem i zarządzaniem.

Geografia na obecnym etapie rozwoju przechodzi kolejną, piątą zmianę paradygmatu, bowiem obecne badania naukowej społeczności geografów zorientowane są na człowieka, na jego postawy wobec przemian, następuje humanizacja geografii, mówi się nawet o geografii z „ludzką twarzą”. Z drugiej strony, w odniesieniu do dzisiejszej sytuacji można wywołać jeszcze inny element paradygmatyczny związany z ideą lokalizmu, samorządnością, które wyznaczają nam, geografom inny przedmiot i zakres badań. Warto tu wspomnieć, że jednostki osadnicze mają obecnie samodzielność w zakresie zagospodarowania przestrzennego (nie ma już bowiem „centralnego planisty”, który z góry narzucał, co dane jednostki muszą robić i jakie podejmować działania).

Przepisy nowej ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym (7.07.1994) wprowadzają daleko idące zmiany w postawach prawnych gospodarowania przestrzenią. Zrywają z dotychczasowym scentralizowanym systemem planowania, dostosowując go do nowych warunków ustrojowych i gospodarczych. Kreują nową – odpowiadającą standardom europejskim – filozofię planowania przestrzennego, u podstaw której leży idea dostosowania planowania do wymogów gospodarki rynkowej, samodzielność planistyczna gminy i ochrona praw właściciela. W nowym systemie planowania kształtuje się samodzielność planistyczna każdej gminy.

Nowym kierunkiem badań osadniczych i społeczno-ekonomicznych, który pojawił się w związku ze zmianami geopolitycznymi w Europie Środkowo-Wschodniej i w Polsce, są studia nad przeobrażeniami obszarów pogranicza. Polska ma obecnie 7 sąsiadów. Od kilku lat obszary pogranicza stały się terenem o intensywnym natężeniu przemian społeczno-gospodarczych. Tworzą się tu nowe podstawy rozwoju. Żywiłowy rozwój handlu, usług, małego biznesu, w różnych formach wpływa aktywizując na całą sferę życia społeczno-gospodarczego, wskutek czego obszary przygraniczne przestają być terenami o peryferyjnym znaczeniu dla gospodarki kraju. W obszarach tych swoją działalność podejmują liczne spółki i przedsiębiorstwa, banki skierowane na nowe atrakcyjne rynki zbytu. Powstają nowe jednostki osadnicze, tworzą się nowe przejścia graniczne, a zatem na rubieżach kraju powstają nowe bieguny wzrostu.

Pomiędzy miastami pogranicza kształtują się nowe związki funkcjonalno-przestrzenne, które należy zidentyfikować i badać.

Innym nurtem badań dla geografów społeczno-ekonomicznych, który pojawił się w związku z przemianami geopolitycznymi i społeczno-gospodarczymi, jest określenie znaczenia i roli dużych miast w procesie urbanizacji, rozwoju społeczno-gospodarczego i integracji europejskiej. Nowa sytuacja wewnętrzna w naszym

kraju, jak również uwarunkowania zewnętrzne stwarzają inne – odmienne od dotychczasowych podstawy rozwoju dużych miast i aglomeracji miejskich. W wielu z nich tworzą się zupełnie nowe funkcje miastotwórcze, w innych zaś baza ich ekonomicznego rozwoju została podcięta. Zwłaszcza w miastach, gdzie dominowały funkcje przemysłowe, następuje głęboki kryzys gospodarczy. Warto wspomnieć, że urbanizacja w Polsce miała profil industrialny. A wielkie miasta i aglomeracje miały charakter przemysłowy. W warunkach gospodarki rynkowej te monofunkcjonalne centra często podupadają. Jak pokazała rzeczywistość, w sytuacjach kryzysowych ten sektor gospodarki (przemysł) z punktu widzenia zatrudnienia jest szczególnie niebezpieczny (zwiększone bezrobocie). Obecnie w wielu z nich następuje deindustrializacja. Część aglomeracji miejsko-przemysłowych w okresie przejścia do gospodarki rynkowej ma znacznie zahamowany rozwój.

W odniesieniu do osadnictwa wiejskiego należy podkreślić, że geografowie społeczno-ekonomiczni zbyt mało uwagi poświęcają wiejskim lokalnym układom osadniczym. Na wsiach w związku z przeobrażeniami społeczno-ustrojowymi pojawiły się nowe elementy spajające lokalne systemy osadnicze. Wymagają one identyfikacji, licznych badań i wypracowania od podstaw nowych ujęć teoretyczno-metodologicznych.

Należy jednak podkreślić, że każde środowisko naukowe, żywo zainteresowane przeobrażeniami społeczno-gospodarczymi, szuka własnego odrębnego oblicza i nowych kierunków badawczych, które zrodziła rzeczywistość, bowiem właściwym i prawdziwym celem każdej nauki (jak pisał F. Bacon) jest nic innego jak wyposażenie życia ludzkiego w nowe wynalazki i środki.

Literatura

- Grzelak E., Szymańska D., 1995, *Foreign immigration in the context of the new system changes the example of the Łódź city voivodship*, Łódź, UŁ, s. 28-36.
- Grzelak E., Szymańska D., 1996a, *Przemiany demograficzne i osadnicze w województwie wrocławskim*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie t. 10, Wrocław, WTN, s. 1-60.
- Grzelak E., Szymańska D., 1996b, *Migracje zagraniczne na terenie województwa toruńskiego na tle Polski. Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego* (red. J. Falkowski), UMK, Toruń.
- Małachowski K., Szymańska D., 1995, *Borne-Sulinowo u progu swojego rozwoju*, Czasopismo Geograficzne, nr 1.
- Szymańska D., 1991a, *Niekotoryje problemy razwitiya nowych gorodow w Polsce*. [w:] *Prostranstwiennoje razwitiye urbanizacji. Obszczije zakonomiernosti urbanizacji*, IG AN ZSRR, Moskwa.
- Szymańska D., 1991b, *Nowe miasta w Stanach Zjednoczonych i Związku Radzieckim*, Czasopismo Geograficzne, z. 1-2, Wrocław.
- Szymańska D., 1992a, *Nowyje goroda - opyt Francji*. Vestnik Moskovskogo Uniwersiteta, ser. Geografia, nr 4.
- Szymańska D., 1992b, *Nowyje goroda w sistemach rassielenja*, Moskwa, ss. 240.

- Szymańska D., 1992c, *Issledowanie selsko-gorodskogo kontinuumu (na primierie gorodow bydgoskiego, torunskiego i wloclawskiego wojewodstw)*, Vestnik Moskovskogo Universiteta, ser. Geografia, nr 3.
- Szymańska D., 1992d, *Małe miasta woj. bydgoskiego, toruńskiego i wloclawskiego w ujęciu kontinuum miejsko-wiejskiego*, Czasopismo Geograficzne, z.1, s.90-98.
- Szymańska D., 1993a, *New town in regional development*, UMK, Toruń, ss. 140.
- Szymańska D., 1993b, *Problemy samoorganizacji miejskich systemów osadniczych*, [w:] *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, W. Maik (red.), UMK, Toruń.
- Szymańska D., 1993c, *Przemiany miejskiej sieci osadniczej województwa bydgoskiego, toruńskiego i wloclawskiego ze szczególnym uwzględnieniem miast małych*, AUNC, Geografia XXIV, Toruń.
- Szymańska D., 1994, *Imigracja zagraniczna w województwie toruńskim*, Czasopismo Geograficzne, z.3-4, s. 337-343.
- Szymańska D., 1994a, *Przemiany ludnościowe Wielkiego Paryża i nowych miast francuskich*, AUNC, Geografia XXVI, z. 91, s. 59-72.
- Szymańska D., 1994b, *Ewolucja miejskiej sieci osadniczej województwa bydgoskiego, toruńskiego i wloclawskiego*, Pomorze Nadwiślańskie, Biuletyn nr 9, Toruń, s.39-55.
- Szymańska D., 1994c, *Migracje do Polski w kontekście nowych przemian ustrojowych*, [w:] *Rozwój demografii polskiej 1918-1993*, Pol.Tow.Demograf., GUS, Warszawa, s.351-360.
- Szymańska D., 1994d, *Kilka uwag na temat zjawiska imigracji do Polski na tle integracji europejskiej*, [w:] *Problemy migracji w Polsce na tle integracji europejskiej*, Warszawa, s.289-295.
- Szymańska D., 1994e, *Imigracja zagraniczna w warunkach przemian ustrojowych po 1989 roku*, Pomorze Nadwiślańskie, Biuletyn nr 8, Toruń, s. 72-81.
- Szymańska D., 1995, *Zjawisko urbanizacji i jej konsekwencje*, [w:] *Badania środowiska*, UMK, Toruń, s. 65-71.
- Szymańska D., 1995a, *Dynamika populacji ludzkiej*, [w:] *Badania środowiska*, Toruń, UMK, s.63-65.
- Szymańska D., 1995b, *Some problems of historical and socio-economical analysis of new town Borne Sulinowo*, Polish Population Review, No. 6, Warsaw - Polish Demographic Society.
- Szymańska D., 1995c, *Istota społeczności lokalnych*, Przegląd Regionalny, nr 1, Toruń, wyd. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Toruniu, s.13-21.
- Szymańska D., 1996, *Nowe miasta w systemach osadniczych*, UMK, Toruń, ss.101.
- Szymańska D., 1996a, *Some problems of social-economical analysis of new town Borne Sulinowo*, [in:] *Eastern European Countryside*, Toruń, p. 6.
- Szymańska D., 1996b, *Wybrane zagadnienia analizy historycznej i społeczno-ekonomicznej Bornego Sulinowa*, AUNC, Geografia XXVIII, UMK, Toruń.
- Szymańska D., Grzelak E., 1995, *The phenomenon of foreign immigration in the context of new system changes (the example of Toruń, Bydgoszcz, Wloclawek voivodships)*, UŁ, Łódź, s. 64-73.
- Szymańska D., Matczak A., Stachowski J., 1995, *Bariery i szanse rozwoju społeczno-gospodarczego Brodnicy*, Toruń-Łódź, ss. 250 (diagnoza).
- Szymańska D., Matczak A., 1996, *Ruch wędrowniczy ludności i jego zasięg oddziaływania na przykładzie miasta Brodnicy*, [w:] *Wybrane problemy geografii społeczno-ekonomicznej i zagospodarowania przestrzennego* (red. J. Falkowski), UMK, Toruń.
- Szymańska D., Stachowski J., 1995a, *Bariery i szanse rozwoju miasta Janikowa*, ss. 80 (ekspertyza).
- Szymańska D., Stachowski J., 1995b, *Sfera usługowa miasta Torunia - stan i struktura przestrzenna*, Wyd. Centrum Rozwoju Lokalnego i Regionalnego, Toruń, ss.52.
- Szymańska D., Stachowski J., Rudnicki R., 1995, *Miasto i gmina Janikowo – wczoraj; dziś i jutro* (red. D. Szymańska), UMK, Toruń, ss.120.